

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД ІНСТИТУЦІЙ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ГАЛИЧИНІ

Оксана Стадник

Завідувач організаційно-методичного відділу Львівської обласної клінічної лікарні
Лікар-статистик Львівського обласного центру медико-соціальної експертизи

Резюме

Часто складывается впечатление, что история человечества – это история войн, моров, инквизиции и других убийств. Но при этом – это еще и история милосердия, которое проявляли наши предки к бедным, немощным, сиротам, калекам, ко всем, кто по той или иной причине нуждался в попечительстве более успешных членов общества.

В большинстве случаев, начиная с древнейших времен, забота об обездоленных была в руках благотворителей, в средние века – в определенной степени становится делом государственным.

Больницы, приюты, детские дома, фонды – это далеко не весь перечень харитативных институций, функционировавших на территории современных Львовской, Тернопольской и Ивано-Франковской областей.

Данное исследование является кратким обзором деятельности харитативных организаций в Галичине и во Львове, в частности, которые существовали до 1939 года. В нем ставится задача предоставить, по возможности, наиболее полную информацию о времени основания, расположении и структуре учреждений, имена учредителей и благотворителей, продолжительности и/или прекращения их деятельности, сохранении функциональности зданий до наших дней и т. п.

Проблематика деятельности средневековых харитативных институций сама по себе настолько интересна, насколько мало изучена, что, по мнению автора, эта информация должна быть доведена широкому читательскому кругу, поскольку характеризует наших предков с наилучшей стороны, а деяния их достойны внимания и уважения.

Ключевые слова: больницы, приюты, милосердие, средневековые харитативные институции.

Summary

It often seems that human history is a history of wars, pestilence, inquisition and other murders. But it is also history of mercy that was showed by our ancestors to the poor, sick, orphaned, maimed, to all those who, for whatever reason, needed care from more successful members of society.

Since ancient times, in most cases the care of disadvantaged was in the hands of benefactors, and in the Middle Ages, to some extent, it becomes a matter of state. Hospitals, asylums, orphanages, charitable foundations – this is not the full list of charitable institutions that operated on the territory of modern Lviv, Ternopil and Ivano-Frankivsk regions.

This study is a brief overview of activity of charitable organizations in Galicia and Lviv, that particularly existed before 1939. It aims to provide, if possible, more complete information about the foundation, location and structure of the institutions, names of founders and benefactors, duration and/or termination of their activity, functional maintenance of the buildings until now, and so on.

Problems of activity of Medieval charitable institutions themselves is as much interesting as little understood, thus, according to the author, this information should be directed to a wide range of readers since it characterizes our ancestors from the best side, and their actions are worthy of attention and respect.

Keywords: hospitals, orphanages, charity, the medieval charitable institution.

Упродовж багатьох віків турбота про фізичне здоров'я суспільства була проявом милосердя. Важкі умови життя та праці зумовлювали погіршення чи втрату здоров'я, життя, каліцтво, а відтак – неспроможність забезпечити себе чи непрацездатних членів родини. Така ситуація вимагала певних гарантій як зі сторони самих працівників, так і роботодавців. Крім того, кожне суспільство піклувалось про своїх громадян опосередковано через добродійні організації, фонди, спілки.

В Європі соціальний захист населення був однією із найважливіших державних функцій. Починаючи з глибокої давнини, можновладці приходили на допомогу нужденним і хворим. У середні віки до цієї діяльності активно долучалися церква та монастирі, при яких функціонували безплатні лікарні і притулки. Цехові об'єднання ремісників і купецькі гільдії, а також муніципалітети великих міст надавали підтримку членам своїх спільнот.

У Галичині та Львові, зокрема, гуманітарна традиція має тривалу історію становлення. Багатонаціональний характер Львова вплинув не тільки на розвиток його культури, а й зумовив зародження специфічних соціальних

відносин між спільнотами, завдяки яким львівська громада піклувалась своїми сиротами, немічними, інвалідами незалежно від національної чи релігійної приналежності.

Частина I **Шпиталі**

Практично до кінця XVIII ст. опіка над хворими, незважаючи на поступовий розвиток світської медицини, перебувала в руках духовних осіб чи добровольців. У часи середньовіччя шпиталі в рідкісних випадках служили місцем для лікування хворих, що було зумовлено мінімізацією в їхній діяльності медичного спрямування. Як правило, вони виконували три функції одночасно – притулок для людей похилого віку, бідних та немічних; гостинний дім; лікарня [1, 2]. Дослідники розрізняють два типи середньовічних шпиталів: світські (або міські, під патронатом магістрату) та парафіяльні (підпорядковані сакральній установі відповідної конфесії). В історіографії збереглися згадки про 23 львівських шпиталі [3]. Найбільш досліджені серед них 3 міські шпиталі – **св. Духа, св. Станіслава, св. Лазаря**.

Найдавнішим вважається львівський **шпиталь Святого Духа**. Закладений 1377 року королем Казимиром III, як шпиталь святої Єлизавети. У 1399 р. розпочато будівництво костелу, посвята якого в ім'я Святого Духа фактично призвела і до зміни назви самого шпиталю. Заснований спочатку як притулок для опіки над знедоленими, з часом шпиталь набув також функцій лікувального закладу. Дозвіл на його розширення 1408 р. надавав король Владислав II Ягайло. Сигізмунд I Старий¹ передав з 1546 р. королівське право патронату над шпиталем магістрату Львова, відтак ще раз підтвердивши світський характер установи. Обрані провізори² управляли майном шпиталю, що складалось із селищ Малехів, Скнилів, Млинівці³, млина, прибутків з 50 міських кам'яниць, ґрунтів поза містом і серед мурів. Із XVII ст. католицькі архієпископи боролись з магістратом за право опіки над шпиталем та його маєтностями. У XVIII ст. більшість маєтків шпиталю були продані задля підтримки міста⁴, а решта не приносила значного зиску, через що шпиталь був доведений до руїни і, коли частина будівлі обвалилась, – у 1780 році був розібраний [4].

Лаконічні повідомлення про шпиталь **св. Станіслава**, при якому функціонував лепрозорій, походять із 1404 р. (за деякими припущеннями – з 1425 р.) [5]. Комплекс монастирських споруд, в який входили готичний **костел св. Станіслава Єпископа і Мученика**, що був закладений близько 1370 року, монастир, шпиталь, трупарня – розташовувались по ліву сторону від сучасного Оперного театру⁵. Хоча проказа в Львові загалом не мала такого масового характеру, як у Європі, та для цих особливих хворих збудували лепрозорій. За різними історичними джерелами, в корпусі могли одночасно перебувати до 40 прокажених. Із майже чотирьох століть існування шпиталю св. Станіслава лепрозорій при ньому функціонував близько ста років. Ступінь медичної опіки в ньому був мінімальним. Для уражених проказою шпиталь виконував функції швидше дожиттєвого притулку, аніж лікувального закладу. Розібрали шпиталь у 1794 році [6].

Рис. 1. Шпиталь та монастир св. Лазаря на вул. Коперника у Львові. Листівка 1920-х рр.

Іншою давньою установою такого ґатунку був **шпиталь св. Лазаря**, закладений львівським лавником⁶ Марком Острогорським: у 1616–1621 рр. було споруджено дерев'яні будинки шпиталю і каплицю. Тоді ж у шпиталі було розміщено поранених вояків, які повертались із битви під Хотиним 1621 року. В 1634–1639 рр. збудовано мурований костел та шпитальні приміщення, що прилягали до костелу з обох сторін.

¹ Владислав II Ягайло, Сигізмунд I Старий – королі Польщі

² Лат. – той, що піклується. Зрозуміле вживання цього слова в середньовіччі.

³ Малехів, Скнилів, Млинівці – населені пункти поблизу Львова.

⁴ У зв'язку із економічною кризою в XVII – XVIII ст.

⁵ На розі теперішніх вулиць Городоцької та Наливайка, в сучасному центрі Львова.

⁶ Член судової колегії з компетенцією розглядати карні та певні категорії цивільних справ у містах магдебурзького права.

Існує інформація, що **шпиталь св. Лазаря** був клінічною базою Львівського медичного колегіуму, який діяв у 1773–1783 рр. [7, 8]. З середини XIX ст. шпиталь уже виконував функцію притулку, який був закритий у радянські часи.

Українська громада Львова в часи середньовіччя утримувала за свої кошти декілька шпиталів. До них належали парафіяльні шпиталі св. Успіння, св. Богоявлення, св. Благовіщення, св. Миколая, св. Параскеви П'ятниці, св. Теодора, св. Юра.

Найбільш дослідженою виявилась історія шпиталю Успенського братства у Львові (пізніше Ставропігія). Із 1507–1542 рр. шпиталь розташовувався при Успенській церкві на Руській вулиці в самому центрі середньовічного міста. Згодом його перенесено до монастиря св. Онуфрія на Жовківській вулиці. Збереглося чимало документів, що характеризують специфіку діяльності братства щодо шпитальництва: дозвіл на будівництво чоловічого і жіночого шпиталів при монастирі св. Онуфрія; дотації на відбудову братського шпиталю; грамота про звільнення Онуфріївського шпиталю від податків; прізвиська опікунів, кошторис шпиталю, позашпитальна добровільна діяльність Ставропігії тощо [9].

В історіографії діяльність шести інших братських шпиталів розглядалась фрагментарно. Про них відомо небагато, зокрема, завдяки дослідженням І. Крип'якевич⁷.

Шпиталь при церкві Богоявлення розташовувався на перехресті теперішніх вулиць кн. Романа та Фредра. Перша згадка про церкву походить із 1386 р., із 1538 р. при церкві згадується шпиталь, з 1546 р. – школа. Братчики заклали броварню з метою утримання Богоявленського притулку. Церкву закрили і розібрали 1800 р., а також ліквідували всі її інституції.

Шпиталь при церкві Благовіщення існував із 1542 р., церква знесена 1784 р. Ще два шпиталі побіжно згадуються при церкві св. Миколая – з 1623 р., та св. Параскеви П'ятниці – з 1743 р.

Рис. 2. Шпиталь Успенського братства у Львові – сучасний комплекс монастирських споруд св. Онуфрія: ліворуч – церква, праворуч – дзвіниця, келії ченців та приміщення колишнього шпиталю. Фото автора. 2014 р.

По суті, шпиталі існували при усіх братствах. Серед братчиків зазвичай обирали двох провізорів шпиталю, які наглядали за майном і видатками, і про що звітували братству. Щорічні пожертви на шпиталь були доволі значними. Зокрема, в шпиталі Успенського братства лише проценти з пожертв приносили на рік до 140 злотих. Збирали дрібні пожертви похильці, просячи милостиню, та й при вступі до шпиталю належало сплатити вступний внесок. Також здавали в оренду вільні приміщення, льохи, горища. Усі ці шпиталі проіснували до XVIII ст. [3].

Із католицьких шпиталів Львова можна назвати такі: св. Йона Хрестителя, св. Лаврентія (або Боніфратрів), св. Петра і Павла, св. Мартіна, бернардинців, сестер милосердя (Шаріток), канонічок св. Августина. Лише два з них – шпиталі сестер Шаріток і Боніфратрів – привернули увагу дослідників.

Цікавою є історія шпиталю Боніфратрів. Ще з XIV століття навколо чудотворного образу святого Лаврентія, що знаходився на дубі на початку давнього тракту Глинянського (теперішня вул. Личаківська) збирались на молитву немічні та каліки. У 1536 р. львівська влада збудувала дерев'яну капличку для образу, келії для па-

⁷ Іван Крип'якевич (1886–1967) – історик, професор Львівського університету, директор Інституту суспільних наук АН України, автор великої кількості наукових досліджень про історію Львова, ряду підручників з історії України.

ломників. У 1616 р. міські цехи гончарів і поворозників⁸ вимурували капличку для розміщення образу св. Лаврентія. У 1659 р. яворівським старостою Яном Собеським було засновано фундацію, згідно з якою майбутній король Польщі⁹ надає кошти для будівництва костелу, монастиря та шпиталю Боніфратрів. За задумом засновника в шпиталю мала надаватись допомога хворим людям, у тому числі колишнім військовим. Будівництво шпитального будинку тривало з 1688 до 1693 р. (за деякими джерелами – до 1695-го). Загальна сума, вкладена в будівництво, склала 100 тисяч злотих [10].

Рис. 3. Титульна сторінка угоди Яна Собеського про надання коштів для шпиталю отців Боніфратрів. Малюнок мав свідчити про милосердя фундатора. Витяг з книги Вітольда Зембіцького «Закладення монастиря та шпиталю отців Боніфратрів», Львів, 1932

За розпорядженням короля Яна III керівником шпиталю Боніфратрів було призначено Людвіка Валеріана Алембека, львівського лікаря, оскільки було зрозуміло, що шпитальна інституція вимагає лікарського нагляду, якого самі Боніфратри надати не могли.

Про першого лікаря Боніфратрів відомо небагато. Належав до знаної львівської родини. Його дід, Йоганн Алембек (за деякими джерелами – Альнпек) навчався у Вроцлаві, потім – в університеті Падуї, співпрацював з львівським аптекарем Єронімом Вітембергером, був автором 10 наукових трактатів та першого опису Львова, опублікованого в книзі Георга Брауна.

Батько, Валеріан Алембек (? – 1676), студював у Кракові та в Падуї, отримав освіту математика, філософа, лікаря, у 1650–1652 рр. займав посаду ректора Замойської академії. З 1653 року – у Львові, посідав по чергово посади лавника, радника та мера; був власником найбільшої приватної тогочасної бібліотеки; призначений придворним лікарем короля Михайла Корибут Вишневецького.

Людвік Валеріан Алембек (1656–ор.1716) здобував медичну освіту в Кракові, в 1682 р. отримав ступінь бакалавра, в 1684-му – ступінь магістра та як фаховий лікар повернувся у Львів. Був зарахований придворним лікарем Яна III, у 1695 р. – отримав посаду ординатора шпиталю Боніфратрів. У 1699 р. був обраний радником до міської ради Львова [11].

У 1783 р. шпиталь Боніфратрів переведено в приміщення Колегії Піярів, яка розташовувалась неподалік. У подальшому, він перетворився в найбільш репрезентаційну лікувальну установу Львова – Загальний шпиталь (інші назви: Крайовий загальний шпиталь, Державний загальний шпиталь, у 1940–1959 рр. – клініки Львівського медичного інституту), сучасна Львівська обласна клінічна лікарня. Старі ж споруди шпиталю Боніфратрів

⁸ Ремісники, що виробляли мотузки.

⁹ Король Польсько-Литовської держави Ян III Собеський (1629–1696), був сином польського шляхтича Якуба Собеського та української шляхтянки Софії Теофіли Данилович.

у подальші роки зазнали перебудови австрійським урядом з метою створення військового шпиталю – від 1785 року по даний час [12, 13].

Сама споруда Колегії Піярів будувалась за кошти єпископа ордену Піярів Самуеля Роха Гловінського (1703–1778) у 1748–1762 роках та призначалась для навчання бідних дітей шляхетного походження. Оскільки будинок було спроектовано велично, коштував він відповідно: 60 тис. фл. пол., у 1763 р. – о. Гловінський додатково віддав у фонд власність у Винниках та Підберізцях¹⁰, колишній палац Вишневецьких на Глинянському передмісті¹¹ [14]. Фундатор розраховував на навчання двадцяти дітей, але після його смерті все занепало, і, як наслідок, – у занедбане приміщення було переведено шпиталь Боніфратрів.

Рис.4. Давня будівля шпиталю Боніфратрів по вул. Личаківській, сучасний – військовий шпиталь. Фото автора. 2014 р.

Рис. 5. Колегія Піярів. Фот. А. Ленкевич. 1932 р. Архівне фото

¹⁰ Винники, Підберізці – давні села в безпосередній близькості від Львова.

¹¹ Теперішня вул. Личаківська.

Рис. 6. Дім убогих св. Вінсента де Поля. Листівка – цеголка, прибуток призначався Товариству сестер милосердя згромадження св. Вінсента де Поля. 1910 р.

У Львові з 1714 р. Сестрами Милосердя (Шарітки)¹² було закладено монастир та шпиталь святого Вінсента де Поля. За деякими джерелами шпиталь був закладений у 1741 р. на кошти Францішека Завадського з метою лікування та догляду 100 бідних хворих [15]. Крім шпиталю на території знаходилась невелика монастирська каплиця та аптека для власного користування. У 1783 році шпиталеві віддано приміщення щойно скасованого монастиря Реформатів¹³ із костелом святого Казимира, що знаходились поруч. У нових приміщеннях було облаштовано сиротинець, названий на честь святого Казимира. У 1870 р. Сестер Милосердя було запрошено до роботи у Крайовому Загальному шпиталю у Львові [16].

Рис. 7. Монастир св. Казимира. Фот. А. Ленкевич. 1938 р. Архівне фото

¹² Сестри Милосердя (La soeure de charite) – співтовариства (общини), створені для доглядання хворих, калік, осіб похилого віку. У Польщі Сестри Милосердя (шаритки), що належали до ордену святого Вінсентія, з'явилися у 1651 році на запрошення Марії Людвіги, дружини короля Владислава IV. На 1794 рік вони опікувались 34-ма шпиталями на теренах тодішньої Польщі. В загальному шпиталю – з 1870 року.

¹³ В рамках секуляризаційної реформи австрійського уряду у 1784–1786 рр.

Уся інституція Сестер Милосердя була ліквідована після Другої світової війни. На даний час увесь комплекс будівель колишнього храму, шпиталю та монастиря шариток використовується Університетом внутрішніх справ.

Рис. 8. Костел св. Мартина. Фот. А. Ленкевич. 1938 р. Архівне фото

Шпиталь при костелі св. Мартина був організований для військових інвалідів, точна дата невідома. Сам костел був споруджений з фундації Олександра Зборовського у 1630 р. для чернечого ордену кармелітів взятих спочатку дерев'яний, з 1648 р. – кам'яний. На даний час передано громаді християн-євангелістів.

Перша згадка про перший у Львові єврейський шпиталь (гекдейш) відноситься до 1628 року, коли Мордехай Ісакович відкрив його у спеціально купленому і перебудованому для цієї цілі будинку. Надалі шпиталь безперервно функціонував у єврейському кварталі.

У XVIII ст. його перенесли в іншу будівлю, де, крім нього, розміщувався будинок для калік. Підтримувався коштами єврейського самоврядування.

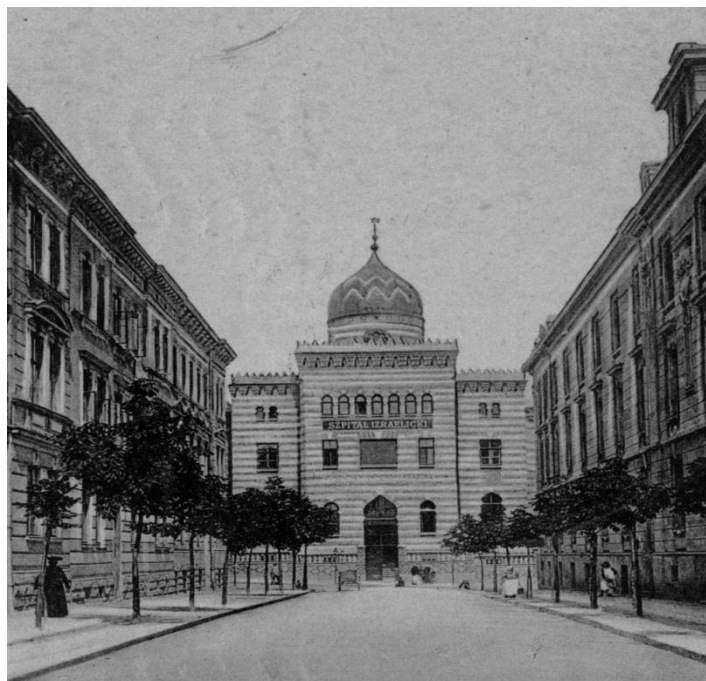

Рис. 9. Єврейський шпиталь Лазаруса, сучасна – міська клінічна лікарня № 3. Листівка. 1910 р.

Вже у 1898 р. на місці попереднього єврейського шпиталю розпочато будову нового. 7 червня 1903 р. урочисто відкрито та віддано до експлуатації новий, зразково обладнаний ізраелітський шпиталь на 100 ліжок, споруджений у мавританському стилі на приватні кошти голови правління шпиталю, колишнього директора Іпотечного Банку Мауріція Лязаруса (1832–1907). Медична установа була власністю та на утриманні єврейської гміни¹⁴ м. Львова. Обладнання лікарні за найновішими європейськими взірцями було забезпечено коштом дружини фундатора.

Малозабезпечених хворих іудейського віросповідання приймали до лікарні безкоштовно; заможні ж хворі сплачували різні суми в залежності від якості наданих послуг. Тоді ж біля лікарні збудовано та віддано до вжитку Дім ізраелітських старців. На даний час у приміщеннях давнього єврейського шпиталю розгорнена львівська міська клінічна лікарня № 3.

У вірмен Львова був шпиталь, що розміщувався під містом у вірменській стороні біля церкви св. Анни. Незважаючи на поділ громади на непримиренні табори у XVII ст., зменшення чисельності вірмен, їх асиміляцію, шпиталь продовжував свою діяльність разом з вірменською школою. Відсутність системних досліджень з історії вірменських шпиталів – св. Богородиці, св. Анни та Якова – не дають можливості відповісти на запитання відносно напрямків розвитку, наявності медичного супроводу, характеру діяльності зазначених харитативних осередків [3]. Відомо лише, що в статуті прав львівських вірмен, який був затверджений у 1519 р. королем Сигізмундом I, у п.84 містились суворі правила щодо шпитальної адміністрації, зокрема, з метою недопущення зловживань¹⁵.

Починаючи з другої половини XVIII століття, на теренах Галичини функціонували інституції соціального захисту, які можна умовно поділити на такі групи: заклади для хворих – загальні шпиталі та місцеві лікарні для бідних, які фінансувались з місцевих чи урядових фондів; будинки для калік; притулки для сиріт, людей похилого віку та інвалідів, закладені на добродійні кошти приватних осіб.

Практично в кожному повітовому місті функціонував загальний шпиталь, метою якого було лікування хворих без різниці віросповідання та національності. Фахова медична допомога надавалась лікарями, догляд за хворими здійснювався в переважній більшості сестрами милосердя.

Рис. 10. Колегія Піярів, Загальний шпиталь у Львові. Ліпографія К. Ауера, біля 1830–1835 рр.
Походить із фондів Львівського історичного музею

Безперечно, що найстарішою лікувальною установою, яка забезпечувала лікарський нагляд населенню Східної Галичини та до цього часу функціонує безперервно, був Крайовий (Державний) загальний шпиталь у Львові – з 1783 року, в даний час – Львівська обласна клінічна лікарня [17].

¹⁴ Гміна – самоврядування.

¹⁵ Janikowski S. Notatki z dziejów szpitalów i zakładów dobroczynnych w dawnej Polsce // Przegląd lekarski. – 1867. – № 2. – s.14.

До найдавніших медичних закладів можна також віднести загальні шпиталі в Самборі, Дрогобичі, Бродах, Станіславові ¹⁶, Коломії [18].

В Самборі із 1825 р. функціонував міський шпиталь, з 1867 р. визнаний як загальний шпиталь на 116 ліжок. Догляд за пацієнтами здійснювали лікар та сестри милосердя. З 1831 р. у Дрогобичі міським самоврядуванням було закладено шпиталь на 89 ліжок, який до 1890 року розширився до 180 ліжок. Перед I світовою війною у лікарні працювало 3 лікарів доглядали за хворими сестри-служебниці Найсвятішої Панни Марії (NPM). Шпиталь у Бродях, який закладено у 1831 р. як міський, отримав статус загального у 1861 р. У Станіславові з 1841 р. був закладений шпиталь ім. Архикнязя Фердинанда на 120 ліжок, з часом визнаний загальним. У Тернополі з 1837 р. організовано міський шпиталь на 40 ліжок, у 1874 р. він отримує статус загального з розширенням до 75 ліжок, у 1898 р. збудовано нове приміщення на 92 ліжка та павільйон на 9 ліжок для інфекційних хворих. У Снятині шпиталь було закладено з 1847 року на кошти міськради, у 1898 р. для шпиталю збудовано нове приміщення на 54 ліжка, з яких 12 – для інфекційних хворих.

Рис. 11. Будівля загального шпиталю у Самборі. Фото 2013 р.

Рис. 12. Будинок шпиталю у Дрогобичі, сучасна поліклініка. Фото 2014 р.

¹⁶ Івано-Франківськ.

Крім того, мали свої загальні лікарні:

– на території Львівської області: Жовква, Золочів – з 1847 р., Стрий – з 1848 р., Сокаль – з 1878 р., Перемишляни – з 1897 р., Турка – з 1900 р.

– на території Івано-Франківської області: Коломия – з 1835 р., Снятин, Долина.

– на території Тернопільської області: Гусятин – з 1898 р., Заліщики – з 1838 р., Бережани – з 1847 р., Чортків – з 1910 р., Бучач – з 1882 р., Підгайці.

Як правило, ці шпиталі утримувались за державні кошти. Та фонди деяких з них поповнювались і за рахунків доброчинних внесків. Такими були шпиталь у Жовкві – з 1844 р., який фінансувався з доброчинності. В Долині шпиталь було закладено у 1908 р. за кошти лікаря Теофіла Вітошинського, а також фондів судових та поліційних кас [18]. У Підгайцях було відкрито лікарню на 40 ліжок за кошти міськради та землевласника, депутата Галицького сейму, вірменина за походженням, Еміля Торосевича – дата невідома; але з 1873 р. шпиталь отримує статус загального, у 1878 р. розширюється до 60 ліжок, з 1899 – до 85 ліжок. У Турці ініціаторами створення шпиталю були старости Теофіл Мандишевський та Александр Зембіцький, які в останні роки XIX ст. організували збір коштів, створили фонд, шпиталь було закладено 1900 року, визнано загальним з потужністю 97 ліжок – у 1905 р. [18]. Значний вклад в розвиток медицини Турки було зроблено українським лікарем Богданом Гарбовським, який з 1932 року мав приватну практику в цьому місті, в 1939–1944 роках – був директором Загального шпиталю [19].

Особливої уваги заслуговує інформація про першу на Галичині психіатричну лікарню – на Кульпаркові, яку було відкрито у 1875 р. Божевільня, яка функціонувала як окреме відділення Крайового загального шпиталю з часу його відкриття, наприкінці XIX ст. вже не відповідала рівню надання сучасної психіатричної допомоги. Отже, було прийнято рішення про побудову окремого шпиталю на 500 ліжок із врахуванням особливостей лікування даної недуги. Тепер ця установа функціонує як Львівська обласна клінічна психіатрична лікарня [20].

Рис. 13. Львівська обласна психіатрична лікарня. Фото автора. 2014 р.

Місцеві заклади для хворих поділялись на християнські та єврейські. Християнські були, як правило, під опікою сестер милосердя. Єврейськими опікувались або кагал, або національна спільнота. На початку XX століття на українських землях Галичини нараховувалось 13 місцевих закладів для хворих, у 4-х з них хворими опікувались сестри милосердя. До найдавніших можна віднести: лікарню у Кракові, що була заснована княгинею Ганною Лотрінген¹⁷ у 1813 р.; заклад для хворих у Новосілках – заснований у 1819 р. землевласником Яном Стжембошем для догляду та лікування хворих та бідних. Аналогічні заклади існували в Бурштині, Долині, Рогатині, Роздолі.

Функціонували й єврейські шпиталі: у Львові – з 1604 р.; у Бродах – з 1824 р. на 80 ліжок за кошти Юдла Натансона; у Збаражі – закладений Шаєм Мюнцем з 1836 р., утримувався на кошти доброчинних внесків та прибутків від крамниць; у Болехові – з 1845 р. та у Тернополі [18].

Із 1889 р. у Львові функціонувала Каса хворих міста Львова, при якій відділ забезпечення на випадок хвороби було створено у 1894 р. Забезпечених було поділено на категорії, відповідно до заробітку, під час хвороби забезпечені користувались безкоштовною лікарською опікою, отримували необхідні ліки. У випадку непрацездатності член Каси хворих отримував денну допомогу, що відповідала місячному внеску. У випадку ж смерті забезпеченого Каса виплачувала на поховання суму, що становила його 20-кратний денний заробіток.

¹⁷ Родина імператора Австро-Угорщини

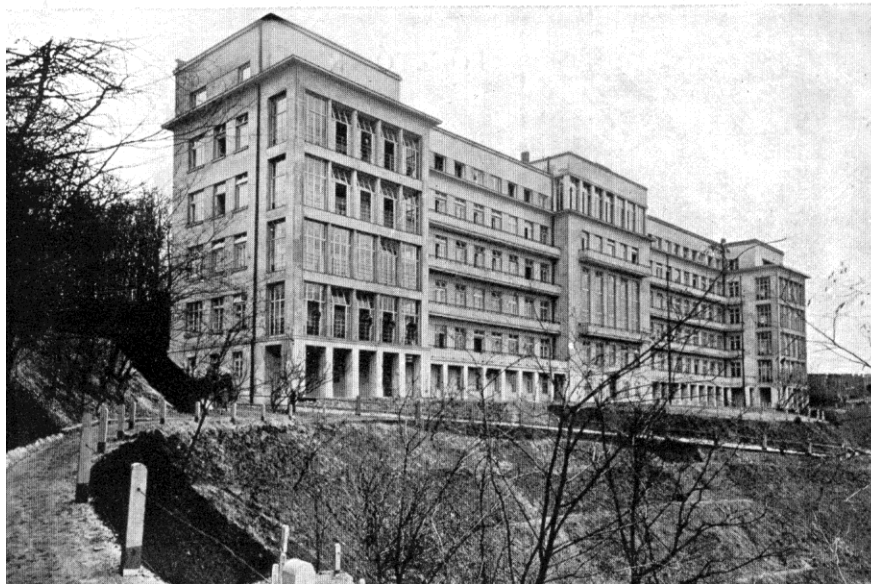

Рис. 14. Санаторій Каси хворих, сучасна – Львівська обласна дитяча клінічна лікарня.
Фото А. Ленкевич. 1938 р.

Для обслуговування своїх членів Каса мала власну амбулаторію, свій штат спеціалістів, дві аптеки, чотири приймальні в різних ділянках міста, ортопедичний заклад. У 1926–1930 рр. на узгір'ї, що височить над містом, було збудовано зразково обладнаний санаторій Каси хворих. Біля підніжжя гори розташувалися амбулаторія та приймальня протитуберкульозного відділу. Після Другої світової війни в приміщенні Санаторію Каси хворих була розгорнута дитяча лікарня, яка функціонує і досі як Львівська обласна дитяча клінічна лікарня «ОХМАТ-ДИТ».

З метою покращання лікарської допомоги населенню Львова та прилеглих територій, у Львові у 1902 р. було створене товариство «Народна лічниця», до складу якого ввійшло понад 800 членів. Упродовж дуже короткого терміну було проведено збір коштів для майбутнього закладу, митрополит Андрей Шептицький¹⁸ віддав свій будинок, лікар Євген Озаркевич (1861–1916) закупив у Відні обладнання. Вже 1 жовтня 1903 року було відкрито амбулаторію «Народна лічниця»: як вказано у статуті: «для несення дарової лікарської помочі мешканцям Львова і цілої Галичини без різниці віроісповідання і народності»¹⁹. Спочатку лічниця мала 4 амбулаторні відділи: внутрішніх і дитячих хвороб, хірургічний, офтальмологічний та жіночий. У 1912 році лічниця розширилась до 8-ми відділів [21].

Рис. 15. Будівля амбулаторії «Народної лічниці», на даний час зруйнована.
Фотографія із «Лікарського вісника» 1930, ч. 1, с. 1

Оскільки «Народна лічниця» користувалася великою популярністю: приблизно кожний 12-й львів'янин звертався за медичною допомогою до української амбулаторії, – було розпочато збір коштів на побудову

¹⁸ Граф Андрей Шептицький (1865–1944), митрополит Галицький та Архієпископ Львівський, предстоятель Української греко-католицької церкви.

¹⁹ Мова оригіналу.

шпиталю. Кошти на будову збирались серед населення Львова та Галичини²⁰, українських організацій, гроші присилали емігранти із США та Канади. Частину коштів (5 тисяч доларів), а також ділянку землі під забудову було отримано від Митрополита Андрея Шептицького. Багато лікарів робили свій внесок у цю шляхетну справу. Наприклад, лікар Малішевський, колишній директор психіатричного шпиталю на Кульпаркові, заповів на побудову шпиталю 75 тисяч злотих. Лікар Ярослав Гинилевич, який 19 років безоплатно працював в амбулаторії «Народної лічниці», на будівництво шпиталю передав 20 тисяч злотих [19].

Рис. 16. Листівка для збору коштів на побудову шпиталю «Народної лічниці». Мал. П. Ковжун. 1930 р.

Будівництво шпиталю було розпочато в 1930 році, повністю завершено в 1938-му. Новозбудований триповерховий будинок шпиталю, що був розгорнутий на 100 ліжок, складався із 10 відділів, аналітичної лабораторії, рентгенологічного та фізіотерапевтичного кабінетів. Догляд за хворими здійснювали сестри милосердя згромадження св. Вінсентія. За своїм обладнанням, кваліфікованими фахівцями, доглядом хворих шпиталь дуже швидко став одним із найкращих на той час медичних закладів Львова.

Незмінним директором «Народної лічниці» до кінця свого життя (1916 р.) був лікар Євген Озаркевич [22]. В наступні роки закладом керували Сильвестр Дрималик (1855–1923) та Іван Куровець (1863–1931). «Народна лічниця» проіснувала з 1903 до 1944 року, відновила свою діяльність після проголошення незалежності України.

Крім того, у міжвоєнний період було відкрито чимало нових українських лікувально-профілактичних закладів. Серед них: у 1920 році – «Порадня матері і дитини», яка виконувала функції майбутніх жіночих консультацій, проводила обстеження, надавала поради вагітним та матерям з грудними дітьми; в 1921 році організовано бактеріологічну лабораторію, яка здійснювала клінічні аналізи для хворих Львова та околиць.

У травні 1929 року у власному будинку професора Мар'яна Панчишина²¹ по вул. Устияновича, 12 було відкрито протитуберкульозний диспансер, один з перших у Львові. Обладнання для лікарського кабінету та сучасний рентгенапарат було придбано за власний коштів цієї видатної людини. В майбутньому проф. М. Панчишин ставив завдання відкрити такі народні протитуберкульозні санаторії на території Галичини, зокрема в Гребеніві²² та Підлютому²³, як у кліматичних курортних місцевостях із мінеральними купелевими та питтєвими водами. І уже у 1935 році за його ініціативи в Підлютому таки було збудовано купелевий будинок, їдальню, житлові приміщення, організовано літні табори для молоді, відкрито літній санаторій для українських студентів, хворих на туберкульоз [23]. На даний час в приміщенні давнього протитуберкульозного диспансеру працює Львівське медичне об'єднання «Фізіопульмонологія».

Частина II

Заклади та товариства доброчинності

Будинки для калік, як правило, закладались на кошти благодійників. На Галичині їх було 18, з них половина – у Східній Галичині, тобто на теренах сучасної України [24]. З найдавніших можна назвати: фонд бідних у Самборі – з 1549 р. за кошти землевласника Єжи Шимановіньського з метою забезпечення опіки та утримання

²⁰ З цією метою друкувались так звані «листівки-цеголки» зі збору коштів на будівництво.

²¹ Мар'ян Панчишин (1882–1943) – видатний львівський лікар, організатор охорони здоров'я в Галичині.

²² Гребенів – карпатське село у Львівській області.

²³ Підлюте – карпатське село в Івано-Франківській області.

місцевих бідняків, які не здатні заробляти; заклад св. Лазаря для калік в Жовкві – з 1628 р., на кошти Софії Данилович, з 1862 р. додано кошти Адама Копіньського. З метою утримання людей похилого віку, нездатних заробляти на себе, за кошти Андрія Потоцького у 1662 р. було створено будинок калік у Станіславові. В Золочеві Яном Собеським у 1662 р. засновано заклад для утримання, одягання та лікування калік [18].

У Сокалі з 1808 року під опікою сестер Терціянок та повітового відділу функціонував Будинок-притулок ім. Франца Йосипа I для бідних старих та калік.

Незважаючи на різноманітні назви – заклади і товариства доброчинності для догляду, підтримки та виховання сиріт та інших потребуючих – усі ці доброчинні організації та установи було закладено та утримувались на кошти приватних осіб, за рахунок внесків мешканців наших міст та сіл, не мало значення – чи то були багаті аристократи, чи прості міщани та селяни.

У Львівському повіті відомий Фонд убогих у Наварії, закладений у 1771 р. мешканцем Рохом Вінявським з метою підтримки місцевих бідних. Аналогічні фонди існували: з 1805 р. у Щирцю, закладений за кошти римокатолицького священика Ігнація Антонія Загліньського; з 1813 р. у Збоїщах та Грибовичах, фундатор Ян Непомук Нікорович [15]. Фонд убогих у Зимній Воді та Басівці²⁴ був започаткований у 1844 р. за кошти львівського католицького священика Францішека Тома [25].

Рис. 17. Будинок убогих у Золочеві – сучасний вигляд

До цього переліку можна додати Інститут бідних християн у Львові: створений у 1785 р. відповідно до декрету імператора Йосипа II. Мета: утримання непрацездатних християн, мешканців Львова та прилеглих територій. На жаль, дана інституція певний час активно не розвивалась. Тільки у 1811 р. за підтримки тогочасного губернатора на його основі було створено Заклад опіки закритого Інституту бідних християн міста Львова для дорослих і старих, непридатних до праці. Від 17.10.1888 р. діяв спеціальний статут, затверджений намісництвом [26].

Рис. 18. Заклад св. Терези. Листівка 1901–1904 рр.

²⁴ Населені пункти поблизу Львова.

Товариство доброчинності дам у Львові було створено у 1816 році з метою підтримки збіднілих родин. Зазвичай таких родин було від 35-ти до 50-ти. Перед I світовою війною підтримку отримували близько 60 родин. Фонди склались із внесків членів товариства та святкових пожертв. У 1854 р. було створено сиротинець для дівчат ім. княгині Гелени Понінської, який розміщувався при закладі св. Терези сестер згромадження Провидіння Божого [27], під опікою яких постійно перебувало близько ста вихованок. Інтернат надавав освіту в обсязі 6-класної школи. Після II світової війни сестри покинули Львів, будівлі були передані Львівській політехніці, у власності якої вони перебувають по сьогодні.

Рис. 19. Дитяча лікарня св. Софії. Фото Ю. Косьчеша-Яворського. 1912 р. Архівне фото

За ініціативи Товариства в 1845 р. було закладено **Шпиталь для бідних дітей**, який спочатку знаходився в орендованому приміщенні при закладі св. Терези. Одночасно у ньому могло лікуватись 12 дітей. У 1854 р. було споруджено власний будинок, зокрема, за доброчинні кошти княгині Ядвіги Сапєги, де було розгорнуто вже 40 ліжок. Із 1875 р. з метою утримання цього шпиталю було створено окреме «Шпитальне товариство для бідних дітей св. Софії», у 1878–1880 рр. за кошти його членів було збудовано власний будинок для дитячої лікарні на Личаківському передмісті, поблизу Загального шпиталю, здійснювалось повне медичне та матеріальне забезпечення хворих дітей з бідних родин. Спочатку нова лікарня була розрахована на 72 ліжка та 2 відділення: внутрішніх та хірургічних хвороб, а також, амбулаторія [15]. В подальшому в зв'язку із необхідністю надання фахової допомоги дитячому населенню Львова та околиць було збудовано ще один будинок, так званий павільйон для інфекційних хворих. У 1885 р. ліжковий фонд зріс до 110 ліжок [28]. Управління лікарнею та товариством здійснював комітет під керівництвом голови. В різні періоди цю функцію виконували княгині Ядвіга Сапєга, Кароліна Понінська [20, 29].

Рис. 20. Дитяча лікарня св. Софії, на даний час – отоларингологічне відділення Львівської обласної лікарні. Фото автора. 2013 р.

Товариство також фінансувало філію в Івонічу²⁵, де щороку 40 дітей отримували можливість лікуватись під лікарським наглядом [13]. У 1910 р. лікарня була об'єднана із Загальним Шпиталем зі створенням 3-х дитячих відділень.

Рис. 21. Заклад для бідних сиріт Станіслава Богдана Скарбка в Дроговижу. Фото 1930-их рр.

У 1843 р. за ініціативи графа Станіслава Богдана Скарбка²⁶ неподалік Дроговижу²⁷ було засновано заклад для бідних сиріт [30], який задумувався з метою виховання та ремісничого вишколу осиротілих дітей та забезпечення притулку для злидарів. Аби збудувати будівлю та облаштувати у палаці притулок, граф Скарбек продав власний будинок театру в Львові²⁸, звіринець, три містечка й 28 сіл. Будівництво тривало багато років, і тільки в 1875 р. було затверджено статут установи [24, 31]. Мешкали тут діти багатьох національностей. Окрім загальної освіти, діти здобували і фахові знання: дівчата вивчали городництво, куховарство й шиття, а хлопці – різні види ремесел і виготовлення горілки. Загалом у закладі проживало до 400 дітей-сиріт: 250 хлопців та 150 дівчат. Окрім дітей, у палаці Скарбека мешкало близько 60 стареньких.

Радянська влада в одному з корпусів колишнього «Доброчинного інституту для сиріт і убогих» влаштувала свій сиротинець. Згодом його перетворили в тюрму НКВС. А 1984 року тут заснували Миколаївську виправну колонію, яка діє до сьогодні. В головному приміщенні палацу Скарбека, де в радянські часи працював профілакторій для примусового лікування алкоголізму, нині діє обласна психіатрична лікарня.

Варто згадати про притулок для людей похилого віку ім. Домса у Львові – фундація, закладена у 1888 р. за кошти Роберта Домса²⁹, з метою утримання осіб похилого віку, збіднілих купців, промисловців, архітекторів, інженерів, хіміків, літераторів, художників, скульпторів. Будинок «Притулку для старців Роберта Домса» було споруджено в 1891 р., діяльність розпочалась у 1892 р. [24, 32]. Р. Домс управляв фундацією до дня своєї смерті у 1893 р. В різні роки тут знайшли свій останній притулок художники Г. Грабінський, Северин Обст та Теофіл Копистинський, скульптори Тадеуш Вишневецький, Петро Війтович³⁰.

Із 1887 р. на спадок графині Людвіки Борковської Незабитовської було створено фундацію, згідно з якою організовано щоденні безплатні обіди для бідних незалежно від віросповідання [24].

Часом будинки для калік поєднувались із доглядом за хворими, зокрема, лікарським. Такою установою був Будинок для калік і хворих євреїв у Бродах з метою безплатного догляду за хворими та бідними євреями, надання житла, харчування, лікарська опіка тощо. Закладений Юзефом Натансоном, Бером Крохмалем та лікарем Шорнстейном у 1845 р., статут затверджено тільки в 1868 р., утримувався за кошти благодійників, а також немісцевих хворих, які бажали бути прийнятими до цієї установи.

Дуже мало є інформації про лікарські фонди допомоги. Поза тим, ще в 1867 році при створенні Товариства галицьких лікарів одним із пріоритетних положень у статуті було створення фонду допомоги вдовам та дітям померлих лікарів, який був чинний аж до Другої світової війни [33]. У 1908 р. завідувач акушерсько-

²⁵ Курорт на території сучасної Польщі.

²⁶ Станіслав Богдан Скарбек (1780–1848) – щедрий меценат Львова, почесний громадянин міста.

²⁷ Село у Львівській області, Миколаївський район.

²⁸ Сучасний театр ім. М. Заньковецької.

²⁹ Роберт Домс (1816–1893) – львівський підприємець, громадський діяч і філантроп, засновник і власник нафтових і озокеритних копалень у Бориславі. Багатопланова діяльність Роберта Домса позитивно вплинула на економічний розвиток Львова і Галичини.

³⁰ Г. Грабінський, Северин Обст, Теофіл Копистинський, Тадеуш Вишневецький, Петро Війтович – львівські митці.

гінекологічним відділом Крайового Загального Шпиталю у Львові проф. Адам Чижевіч (1841–1910) разом з родиною в рахунок цього фонду виділив 25 тисяч крон [34]. Упродовж багатьох років лікарі ЗШ та клінік безоплатно лікували та обстежували безробітних [35], про що неодноразово оголошувалось на сторінках преси.

Другою такою фундацією була створена у 1891 р. за ініціативи Боніфация та Магдалени Стіллерів каса підтримки вдів та сиріт по померлих лікарях. На першому ж засіданні для восьми вдів було виділено по 50 злотих з цього фонду. Розпорядником коштів був Крайовий відділ (здоров'я) [36]. Функціонувала до першої світової війни.

В цьому ж ряду можна назвати кооператив «Лікарська самопоміч», який існував у Львові з 1931 року при Українському лікарському товаристві на внески лікарів та надавав матеріальну допомогу вдовам і сиротам лікарів.

Рис. 22. Будівля монастиря отців Студитів, в якій був розгорнутий шпиталь для бійців українського стрілецтва. 1910–1914 рр. Архівне фото

Під час першої світової війни функціонувала харитативна установа «Українська самаритянська поміч», діяльність якої базувалась на принципах Червоного Хреста. Під опікою цієї установи в монастирі оо. Студитів у Львові у 1915–1918 рр. було розгорнуто шпиталь «Захист для хворих УСС-ів» на 50 ліжок для поранених українських січових стрільців [37]. Фінансова підтримка забезпечувалась коштами українських громадян Галичини.

Частина III

Підтримка осіб із особливими потребами. З метою створення умов для навчання та подальшого якісного життя для дітей з особливими потребами ³¹ в XIX ст. було створено низку закладів, функціонування яких є актуальним і досі.

Науково-виховний Заклад глухонімих (ЗГН) у Львові: існує з 04.11.1830 р., перший внесок походить від невідомої особи ³², котра у 1828 р. перерахувала кошти з метою створення ЗГН. В подальшому ці кошти примножувались, що дало змогу в 1830 р. у власній кам'яниці відкрити Галицький приватний інститут глухонімих св. Трійці. Першим директором закладу в 1830–1836 рр. був о. Ян Гоффман, першим учителем та вихователем – випускник Празького інституту глухонімих, чех Домінік Віхтіль. У 1841 р. було споруджено власний будинок на місці колишнього палацу Вишневецьких на Личаківському передмісті. Навчальний заклад, що був розрахований для прийому 60 вихованців, утримувався коштом субвенцій держави, міських та повітових рад, а також кількох приватних доброчинних фундацій. З працею в закладі пов'язана діяльність сурдопедагогів Домініка Віхтіля, Антонія Пантери, Томаса Хохолоушека, Антонія та Елеонори Мейбаумів. У закладі виховувались діти з цілого краю (Галичини): навчались протягом 6-ти років та отримували робітничі професії [20]. При цьому, Галицький заклад глухонімих забезпечував потреби лише 5 відсотків дітей з вадами слуху.

³¹ Формулювання сучасне

³² Сучасні дослідники встановили, що анонімним доброчинцем був австрійський єпископ Ян Міхал Леонгард

INSTYTUT GŁUCHONIEMÝCH WE LWOWIE.

Рис. 23. Будівля закладу для глухонімих. Фотографія 1906 р.

На даний час у приміщенні давнього закладу для глухонімих функціонує Львівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат Марії Покрови для глухих дітей. Тут навчаються та виховуються близько 70 дітей з вадами слуху від шестирічного віку з сіл та міст Львівської області. Виконання шкільних програм забезпечують 50 педагогів, 35 з яких мають спеціальну сурдопедагогічну освіту [38].

Галицький заклад сліпих у Львові (ЗС), засновником якого був Вінсент Заремба Скинський, побудований у 1851 р. з метою виховання сліпих з 10-річного віку, навчання та забезпечення їм відповідного фаху, який давав би заробіток на життя [20].

Із 1879 р. розпочали свою діяльність два товариства Червоного Хреста – чоловіче та жіноче. У 1891 році відбулось злиття в одну інституцію: Крайове товариство Червоного Хреста в Галичині, яке до 1914 р. було підпорядковане австрійському ЧХ, зберігаючи при цьому самоврядування в певних межах. Мета товариства: опіка над пораненими на полі бою, хворими військовими, фінансова підтримка військових інвалідів, сиріт та вдів по військових, а також родин мобілізованих на військову службу. У своїй діяльності товариство базувалось на ухвалах міжнародної конференції в Женеві 1863 р. Під час Першої світової війни Австрійський Червоний Хрест відкрив шпитальні павільйони відразу після відходу зі Львова австрійських військ, перед тим, як до міста ввійшли російські війська [39]. Всього функціонувало 9 павільйонів, які були розташовані в різних будинках Загального шпиталю, клінік медфакультету та в приміщенні санаторію Польського Червоного Хреста.

Санаторій Польського Червоного Хреста почав функціонувати з 1914 року в приміщенні Дому здоров'я доктора Казимира Солецького. В свою чергу, Дім здоров'я доктора Солецького було організовано в 1901 р. Спочатку він розташовувався в невеликому триповерховому будинку, перебудованому та обладнаному відповідно до потреб лікувального закладу. Лікування було платним. По відкритті установи в ній лікувався тільки один пацієнт, через кілька років уже 72 хворих на рік, через шість років – 160 хворих, отож сповнений надій д-р Солецький розширив справу, збудувавши у 1908 р. найсучасніший у тодішньому Львові лікувальний заклад. Тут було центральне опалення, електричне освітлення, електричні ліфти, власна телефонна мережа, каплиця, зимовий сад, бібліотека, читальня; для обслуговування хворих – сучасні операційні, зал для пологів, рентгівський апарат, діатермія, лікування індивідуальною дієтою тощо [40]. На даний час у цьому приміщенні функціонує шпиталь прикордонної служби України.

Тогочасне суспільство турбувалось про своїх військових інвалідів, зокрема, в часи безкінечних воєн, революцій та лихоліть. Фундації інвалідів функціонували по всій Галичині. На українських землях їх було близько півтора десятка, в підпорядкуванні військових, або повітових чи крайових відділів. У 1816 р. на добровільні внески було створено Галицький провінційний фонд інвалідів для підтримки австрійських військових інвалідів. У 1863 р. створена була фундація інвалідів Пелагії Русановської – для військових інвалідів різних віросповідань. Із 1866 р. на добровільні внески закладено Галицький фонд військових інвалідів без різниці визнання [41].

У 1849 р. у Львові було закладено Фонд імператора Франца Йосифа I для військових відставних та інвалідів [24, 25]. У 1851 р. за його розпорядженням на будівництво будинку інвалідів було виділено 700 тисяч злотих ринських і територія Пилюховської долини з дубовим лісом. Тоді ці землі в районі гори Кортумівка на Клепарові належала війську. Будівельні роботи розпочалися навесні 1856 р., завершені в 1863 р. Урочисте відкриття будинку відбулося 04.10.1863 р. в день іменин імператора Франца Йосифа I. Будівля була розрахована на розміщення та утримання на пансіоні 500 осіб.

Рис. 24. Дім здоров'я доктора Солецького, в подальшому – Санаторій Польського Червоного Хреста, сучасний клінічний шпиталь прикордонної служби. Фото автора. 2014 р.

Рис. 25. Дім військових інвалідів у Львові. Листівка 1914-1915 рр.

Дім військових інвалідів діяв у Львові з 1863 до 1918 року. У міжвоєнний період будівлі використовували для потреб інвалідів і ветеранів польського війська: притулок для військових ветеранів та хірургічне відділення Окружного військового шпиталю.

В радянські часи будівля знаходилася в розпорядженні Червоної армії, пожежно-технічного училища, з 1992 р. – Львівського державного університету безпеки життєдіяльності Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи [42].

Подібні інституції існували не тільки у Львові, а й у Бережанах, Чорткові, Дрогобичі, Коломиї, Нижанковичах, Прилбичах, Золочеві, Станіславові.

На жаль, постійним супутником суспільного життя в усі часи було таке явище, як сирітство. Турбота про дітей, позбавлених батьківського піклування, може і не була пріоритетом державної політики в минулі віки, і насамперед покладалась на приватних осіб та церкву, та була невід'ємною частиною суспільних відносин, своєрідним лакмусовим папірцем на людяність.

У Східній Галичині було створено понад 20 закладів для сиріт. Ще з 1773 р. у Львові існував заклад для осиротілих дівчат св. Казимира при монастирі сестер милосердя³³. Міський львівський заклад ім. Франца Йосифа займав окреме приміщення по вул. Зелений, закладений у 1855–1858 рр. для сиріт обох статей. Виховний заклад для хлопців, закладений лікарем Юзефом Торосевичем у 1865 р. для бідних дітей вірменського походження. При костелі св. Антонія з Падуї з 1850 р. почав свою діяльність виховний заклад для хлопчиків. Ініціаторами його створення були землевласник Калікст Орловські, князь Антонім Манастерські та графиня Гонората Божецька. Метою закладу, відповідно до статуту, було безоплатне утримання бідних хлопчиків, проживання, виховання, навчання в обсягах загальноосвітньої школи, а також можливість отримати ремісничу спеціальність [24].

Рис. 26. Костел св. Антонія з Падуї з монастирськими приміщеннями (праворуч), в яких розташовувався виховний заклад для хлопчиків (на даний час – музична школа). Фото автора. 2014 р.

В інших містах функціонували: у Яворові – з 1636 р. – заклад сиріт при монастирі сестер Василіанок, закладений мешканкою Яворова Малгожатою Хриських; фундація притулкова – в Болехові, закладена графом Агенором Голуховським у 1867 р. для виховання бідних дівчат до 7-річного віку; в Червонограді – з 1844 р., заклад сиріт, закладено княгинею Хеленою Понінською, опікувались сестри милосердя; в Станіславові – з 1868 р. – повітовий заклад покинутих хлопчиків; у Бродах – з 1863 р. – заклад для єврейських сиріт [20].

Харитативна діяльність не обмежувалась тільки будівництвом притулків для знедолених членів суспільства: вже й тоді існували більш вузькоспеціалізовані соціальні заклади.

В Роздолі у 1823 році графинею Людвігою Лянцкоронською закладено шпиталь для догляду за 20 хворими в їхніх помешканнях – прототип сучасної патронажної служби [27].

Перший дитячий садочок – християнський притулок для малих дітей, який було закладено у Львові у 1840 році за кошти львівського магістрату з метою щоденного догляду за дітьми у віці 3–6 років для родин, в яких батьки не мають можливості ними опікуватись в силу своїх занять. Догляд забезпечував дітям годування, нагляд, ігри, відповідні для вікової категорії [24].

Перший хоспіс – в сучасному розумінні цього слова: фундація Титуса Келяновського для невиліковних хворих християн, який було закладено у 1891 р. у Львові [24]. Ще одним таким закладом був будинок для невиліковно хворих, відкритий у Золочеві в 1901 р. на кошти повітової ради [18]. Відомо, що пацієнти перебували під лікарським наглядом.

З бурхливим розвитком промисловості наприкінці XIX ст. соціальне забезпечення переходить поступово до рук держави, яка заходами соціального законодавства втручається в економічні відносини й вимагає соціальної охорони робітників та службовців на випадок хвороби, інвалідності, на старість тощо.

Вважається, що медичне страхування на українських землях зародилося в Одесі наприкінці 80-х – на початку 90-х років XIX ст. Проте, ще у 1810 р. на внески працівників та урядників тюпонової фабрики (*sic!*) у Вин-

³³ Про що вже подана інформація вище

никах під Львовом було створено заклад для підтримки та лікування хворих працівників фабрики, членів спілки, осіб, котрі втратили свою працездатність та змушені просити милостиню, а також з метою виплати коштів на поховання у випадку смерті когось із членів спілки. Установа мала у своєму штаті лікарський персонал [31].

Перше медичне страхування

В свою чергу, на польських та українських землях під Австрією з 1852 р. на підставі патенту цісаря створювалися такі типи страхових товариств, як акційні спілки, товариства взаємних забезпечень. Зокрема, у 1860 р. у Кракові було створено перше Товариство взаємних забезпечень. У Львові у 1892 р. постало українське товариство «Дністер» – з метою страхування від вогню, крадіжок і злону, а в 1911 р. – «Карпатія» з метою страхування життя. Обидва діяли до 1939 р., хоча з деякими обмеженнями: страхування від вогню перебало від 1935 р. польське монопольне товариство [43].

У Польщі перед 1939 роком існувало 38 товариств взаємних забезпечень, 72 приватні фірми та 16 закладів страхування. Тільки 2 заклади пережили II світову війну та зміну політично-економічної системи. В Україні за радянських часів соціальний захист втратив своє первинне значення, а медичне страхування взагалі було ліквідоване: у 1927 р. медичне страхування втратило самостійність, а в 1933 р. соціальне страхування загалом було передано профспілкам, де поступово позбулося складової медичного страхування [44].

Підсумки

Гуманітарна традиція Галичини загалом, та у Львові, зокрема, складалась історично та передавалась з покоління в покоління впродовж багатьох віків. Безумовно, що медицина Львова завжди була медициною багатонаціонального міста, про що неодноразово декларувалось у статутах шпиталів чи закладів для хворих, товариств чи фондів. Добродійні організації, товариства добродійності та установи – створювались з метою догляду за хворими та інвалідами, фінансової підтримки та виховання сиріт, та утримувались, в більшості випадків, на кошти приватних осіб. Певною мірою до цього долучалась і держава. Прикметно, що усі ці заклади, за поодинокими винятками, мали на меті догляд та лікування убогих непрацездатних членів суспільства незалежно від їхньої національної чи конфесійної приналежності.

Ще до офіційного переходу соціального забезпечення до рук держави створювались страхові організації за принципом самострахування: за рахунок внесків працівників реалізовувалась можливість соціального та медичного захисту певного рівня. Знаково, що однією з перших організацій такого гатунку в Україні (*можливо – першою!*) був заклад для підтримки та лікування хворих працівників потпонової фабрики у Винниках під Львовом, створений у 1810 р. на внески працівників та урядників.

Рис. 27. Барельєф на стіні давнього шпиталю Боніфратрів (будівництво 1659–1693) з написом «Милосердя». Фото автора. 2013 р.

Іван Крип'якевич писав «Які там не були тодішні шпиталі, все таки вони були, і було їх немало, – німечні і старі, безпритульні і хорі могли знайти там безпечний захист. Справа шпиталів знаходила зрозуміння і підмогу в громадянстві, – свідцтвом цього були великі легати³⁴ на тисячі злотих, і численні дрібні жертви, що сипалися до пушок шпитальних «прошаків». Усе те свідчить про великий гуманітарний смисл, про високу культуру давнього українського громадянства. Можна б радіти, коли б і наша теперішня громада для ідеї шпиталю в новочаснім понятті показала таке саме розуміння, як і наші міщани 300 і 400 років тому»³⁵ [45]. Хоча ці слова відносились автором до середньовіччя – ми ж можемо їх застосувати й до пізніших часів, оскільки гуманізм наших попередників проявлявся в їхніх добрих справах.

Література

1. Janikowski S. Notatki z dziejów szpitalów i zakładów dobroczynnych w dawnej Polsce // Przegląd lekarski. – 1867. № 1. – S. 5.
2. Lipiński S. Zakłady dobroczynne i domy poprawy w dawnej Polsce. – Łódź. – 2010. – S. 10.
3. Потімко О. Розвиток медицини у Львові в 14–18 ст.: історіографія, проблеми // Автореферат дисертації. – Львів. – 2007. – 16 с.
4. Потімко О. Львівський шпиталь св. Духа в історіографії // Наукові зошити історичного факультету. – Вип. 8. – ч. 1. – Львів. – 2006. – С. 93–108.

³⁴ Легат – спеціальна форма для зазначення в письмовому або усному заповіті дару на користь конкретної особи чи закладу.

³⁵ Мова оригіналу

5. Charewiczowa Ł. Klęski zaraz w dawnym Lwowie. – Lwów, 1930. S. 27–28.
6. Качор І., Качор Л. Львів через віки. – Львів. – 2004. – С. 176–177.
7. Шегедин М. Львівський державний медичний коледж. – Львів, 1998. – С. 8–10.
8. Kościński S. Słownik lekarzów polskich. – Warszawa, 1883. – 250 s.
9. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові. – Львів: Каменяр, 1991. – 167 с.
10. Ziembicki W. Założenie klasztoru i szpitala O.Bonifratrów we Lwowie. – Lwów, 1932. – S. 8.
11. Bulzacki K. Rody Lwowskie. – Режим доступу: <http://www.lwow.home.pl/bulzacki/rody.html>
12. Kaczorowski B. Zabytki starego Lwowa – Oficyna Wydawnicza. – Warszawa. – 1990. – S. 140–141.
13. Wiczowski J. Lwów, jego rozwój i stan kulturalny oraz przewodnik po mieście. – Lwów. – 1907. – 310 s.
14. Badecka-Malkowa J. Fundacje Lwowskie: szkic historyczny fundacyj i funduszy zarządzanych przez gminę miasta Lwowa. – Lwów. – 1939. – S. 136–138.
15. Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomerii z wielkim księstwem Krakowskim na rok 1885. – Lwów. – 1885. – s. 621.
16. Historyczny pogląd na rozwój szpitali powszechnych w Galicyi. – Lwów. – 1894. – S. 4-5.
17. Handbuch des Lemberger Statthaltereii-Gebietes in Galizien für das Jahr 1857. – Lemberg, 1857. – 344 s.
18. Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomerii z wielkim księstwem Krakowskim na rok 1910. – Lwów. – 1910. – 990 s.
19. Ганіткевич Я. Українські лікарі / Я. Ганіткевич // Лікарський збірник. – Т. 2 – Львів. – 1994. – 328 с.
20. Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomerii z wielkim księstwem Krakowskim na rok 1886. – Lwów, 1886.
21. Пундій П. Піклування митрополита Андрея Шептицького народним здоров'ям (до річниці смерті) / П. Пундій // Сучасність. – Мюнхен. – 1989. – С. 63–64.
22. Д-р Євген Озаркевич. Праці / Під редакцією Я. Ганіткевича. – Львів, 1999. – С. 19–21.
23. Ганіткевич Я. До 750-річчя Львова. Українська медицина Львова до початку II світової війни / Я. Ганіткевич // Лікарський збірник. Медицина і біологія. Нова серія. – Т.XVIII. – Львів, 2010. – 85 с.
24. Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomerii z wielkim księstwem Krakowskim na rok 1902. – Lwów, 1902.
25. Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomerii z wielkim księstwem Krakowskim na rok 1878. – Lwów. – 1878.
26. Котлобулатова І. Львів на фотографії – 2 / І. Котлобулатова – Львів: Центр Європи. – 2011. – 352 с.; 330 іл.
27. Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomerii z wielkim księstwem Krakowskim na rok 1879. – Lwów, 1879.
28. Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomerii z wielkim księstwem Krakowskim na rok 1890. – Lwów, 1890.
29. Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomerii z wielkim księstwem Krakowskim na rok 1895. – Lwów, 1895.
30. Przegląd Lekarski: organ Towarzystwa Lekarskiego Krakowskiego i Towarzystwa Lekarzy Galicyjskich we Lwowie. – 1875 [całość] – s. 407.
31. Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomerii z wielkim księstwem Krakowskim na rok 1875. – Lwów, 1875.
32. Бірюльов Ю. Роберт Домс // Енциклопедія Львова. – Львів. – 2008. – 129 с.
33. Przegląd lekarski. Kilka słów o nowozałożonem Towarzystwie Lekarskiem we Lwowie. – Lwów, 1867. – № 20, – S. 95.
34. Słowo Polskie (wydanie poranne). – 1908. – № 178.
35. Polska Gazeta Lekarska: dawniej Gazeta Lekarska, Przegląd Lekarski oraz Czasopismo Lekarskie i Lwowski Tygodnik Lekarski. – Lwów, 1931. – № 48.
36. Polska gazeta lekarska / Gajkiewicz, Władysław. Red. – 1892. – № 1.
37. Пундій П. Піклування митрополита Андрея Шептицького народним здоров'ям (до річниці смерті) / П. Пундій // Сучасність. – Мюнхен, 1989. – 65 с.
38. Котлобулатова І. Глухонімих школа. Енциклопедія Львова. – Львів: Літопис. – 2007. – Т. 1. – 525 с.
39. Beck A. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie podczas inwazji rosyjskiej w roku 1914-1915 // Nakł. Senatu Akad. Uniwersytetu Jana Kazimierza. – Lwów, 1935. – 86 s.
40. Личаківське передмістя та східні околиці Королівського столичного міста Львова / І. Мельник, Р. Загайська. – Львів: Центр Європи, 2010. – 352 с.: 500 іл.
41. Przegląd lekarski. Kilka słów o nowozałożonem Towarzystwie Lekarskiem we Lwowie. – 1867. – № 20.
42. Котлобулатова І. Львів на фотографії. – Львів. – 2008. – 312 с.: іл. 290.
43. Rodzinka J. Historia, funkcje i klasyfikacje ubezpieczeń. – Режим доступу: http://wsiz.rzeszow.pl/kadra/jrodzinka/Dokumenty_Local_WSiZ/Wstep%20do%20ubezpieczen.pdf.
44. Блавацька О. Медичне страхування (досвід, проблеми і перспективи) / О. Блавацька, Л. Лотоцька, М. Слабий. – Львів: ЛНМУ, 2012. – 300 с.
45. Крип'якевич І. Українські шпиталі у Львові 16–18 ст. / І. Крип'якевич // Лікарський вісник. – 1930. – Ч. 1. – С. 15–19.

